

Ursprungsspråk försvinner i skrämmande takt

SOME RIGHTS RESERVED

Detta verk är licensierat under Creative Commons
Erkännande-Ickekommersiell-Inga bearbetningar 2.5
Sverige licens. För att se en kopia av denna licens, besök
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/se/>
Verket har publicerats i www.globalarkivet.se.

”You say laughter and I say larfter”, sjunger Louis Armstrong. Skillnaden är subtil. Men runt om i världen, från Amazonas till Arktis, uttrycker ursprungsfolk samma sak på 4 000 helt olika sätt.

Sorgligt nog säger ingen ”skratt” längre på *eyak*, som tidigare talades i Alaskabukten. Den sista person som behärskade *eyak* flytande dog 2008. Inte heller på det andamanska språket *bo*, sedan Boa Senior, den sista som talade *bo*, dog 2010. Nära 55 000 år av tankar och visdom – det kollektiva minnet hos ett helt folk – dog med henne.

Många av ursprungsspråken försvinner i så snabb takt att de inte hinner dokumenteras. Lingvister vid *The Living tongues institute for endangered languages* uppskattar att i genomsnitt ett språk försvinner varannan vecka. Fram till 2100 kan mer än hälften av världens 7 000 språk ha dött ut, och många av dem talas bara muntligt. De försvinner till och med snabbare än naturens arter utrotas.

När ursprungsfolket vräks från sin mark, barnen tvingas in i skolsystem som berövar dem deras traditionella kunskaper, och de drabbas av krig, urbanisering, folkmord, sjukdomar, våldsamma markstölder och globalisering, då hotas också deras språk. Och när hela folk dör ut och språken försvinner, kommer unika delar av det mänskliga samhället att bara existera som minnen.

I västra Brasilien, bland de oändligt torra, gulfärgade sojafälten i delstaten Rondônia, där rök böljar mot horisonten och doften av brinnande trä hänger i luften, finns det fortfarande små kilar av frodig, intakt regnskog. Här lever de fem återstående medlemmarna av det en gång blomstrande, och isolerade, akuntsufolket.

Den minskade befolkningen beror på att det byggdes en väg genom Rondônia på 1970-talet, och det ledde till att vågor av boskapsuppfödare, skogshuggare, landspekulanter och nybyggare invaderade området. Nybyggarna var hungriga efter mark, till varje pris. Boskapsuppfödarna skövade skogen, akuntsufolkets hem, med bulldozers, försökte dölja förstörelsen och anställde beväpnade män för att döda invånarna. De överlevande invånarna flydde längre in i skogen, där de stannade, traumatiserade,

tills man återigen lyckades få kontakt med dem i mitten av 1990-talet. Sedan dess har lingvister arbetat med folkgruppen i ett försök att förstå deras språk. Förhoppningen är att akuntsu en dag inte bara ska kunna berätta sin tragiska historia i detalj, utan att de också kan dela med sig av kunskaper och insikter som finns gömda i deras ord.

Ett liknande öde möter de flesta ursprungsspråk världen över. Innan européerna kom till Amerika och Australien talades hundratals komplexa språk i dessa länder. Idag talas varken yurokspråket i Kalifornien eller yawuru i västra Australia mer än av en handfull människor. Bland blackfootfolken på de nordvästra slätterna i Nordamerika, är det svårt att hitta en person under 20 år som talar sitt modersmål, *siksika*; de flesta som talar språket tillhör den krympande skaran av äldre personer. När språk förbehålls de gamla hotas det kunskapsystem som är dess själva grund. För resten av världen innebär det att unika sätt att anpassa sig till vår planet, och kreativa sätt att möta dess utmaningar, går i graven med de sista som talar språket. I en värld som står inför ekologiska hot är sådan information en oskattbar förlust.

Idag talas inte heller många av världens ursprungsspråk med barnen. Att hindra ursprungsfolk att prata sitt språk var länge en medveten politik hos auktoritära myndigheter som ville marginalisera ursprungsfolkens sätt att leva. Från 1950-talet till 1980-talet försökte de sovjetiska myndigheterna i Sibirien undertrycka ursprungsfolkens traditioner genom att skicka barnen till skolor som inte hade undervisning på deras språk; en del barn bestraffades också när de försökte prata sitt språk i skolan.

I Kanada förde man bort inuitbarn från deras hem och skickade dem till internatskolor, och de blev slagna om de talade sitt modersmål. ”Jag trodde inte på den tiden att jag skulle bli pryglad, men det blev jag”, säger George Gosnell, som är inuit.

Innu-barn i sitt traditionella hemland i Labrador, Kanada. Foto: Survival International

”Jag fick gå till rektorns kontor och pryglades för att jag talade vårt språk.” Idag bedriver man viss undervisning i Kanadas inuitsamhällen på deras språk *innu-aimun*, men huvudsakligen sker undervisningen på engelska eller franska. ”Ungarna förstår oss inte nuförtiden när vi använder gamla inuitord”, säger en inuitisk man till av Survival Internationals utredare, ”och vi kan inte översätta, eftersom vi inte förstår.”

Förståelse är dock livsviktig i tuffa miljöer. Att förstå ett språk och den kunskap och information som finns i det är att överleva: naturen, livet och språket är intimt sammankopplade för de flesta ursprungsbefolkningar. Kodat i deras ordförråd och förmedlat vidare genom generationer finns hemligheterna om hur man överlever i Afrikas öknar, isområdena i Arktis eller regnskogarna i Papua Nya Guinea. ”Jag kan inte läsa böcker”, sade Roy Sesana, som är gana-bushman från Botswana. ”Men jag vet hur man

Boa Sr, den sista talaren av ett av språken på Andamanerna. Hon dog i januari 2010. Foto: Alok Das/Survival

läser landskapet och djuren. Alla våra barn kunde det. Om de inte kunnat det, skulle de ha dött för länge sedan.”

Språk som bo, *innu-aiman, penan, akuntsu, siksika, yanomami* och *yawuru* har utvecklats genom tusentals år och är resultaten av observationer och insikter om livet som är centrala för överlevnad i det samhället – och i den större världen. ”Jägar- och samlarfolkens sätt att leva, deras kunande och sätt att tala om världen, baseras på en detaljerad och specifik kunskap”, säger antropologen Hugh Brody. Och lingvisten K. David Harrison, skriver i sin bok När språken dör, ”När vi förlorar ett språk förlorar vi århundraden av mänskligt tänkande om tid, årstider, havsdjur, renar, ätbara blommor, matematik, landskap, myter, musik, det okända och det vardagliga.”

De flesta stamspråk går dock inte att finna i böcker. Eller på Internet. Eller för den delen i någon form av dokumentation, eftersom de flesta av dem har förmedlats muntligt. Men detta gör dem naturligtvis inte mindre viktiga eller relevanta. Muntliga språk tecknar sitt eget parallella flöde i historien. ”Australiens sanna historia kan aldrig läsas”, skrev en aboriginsk poet. ”Men den svarta mannen bevarar den i sitt huvud” – en tanke som också speglas av bushman-kvinnan Dicao Oma, när hon enkelt förklarade: ”Vi har vårt eget prat.”

På samma sätt har de bolivianska *kallawaya* sitt eget ”prat”, ett hemligt familjespråk som har gått i arv från far till son eller farfar till sonson. De är ambuleringar helare med kunskap om naturläkemedel och tros ha arbetat för de gamla inkakungarna, och de färdas fortfarande genom Andernas dalar och höglandsplatåer i jakt på traditionella örter. Vissa tror att språket, som kallas *machaj juyai* eller ”folkspråket”, är det hemliga språk som talades av inkakungarna, och som har kopplingar till de språk som talas i Amazonas skogar, dit kallawaya reste för att hitta ingredienser till sina läkemedel.

Dagens it-teknologi ger visst hopp för kallawaya och andra hotade språk. Ett uppmuntrande exempel är *quechua*, som är det största inhemska språket i Sydamerika. Det har under lång tid sakta minskat i betydelse, men har nu fått nytt liv sedan Google lanserat en sökmotor på quechua, samtidigt som Microsoft producerat versioner av Windows och Office på språket, och forskaren Demetrio Tupac Yupanqui översatt Don Quijote till sitt modersmål. Att dokumentera och bevara äldre språk är således fullt möjligt, och kan till och med underlättas av den senaste kommunikationstekniken: mobiltelefoner, sociala nätverk och iPhone-applikationer.

Ursprungsbefolkningars språk är ju inte bara viktiga för männis-

kors identitet – lingvisten Noam Chomsky sade att språket en ”spegel av själen” – utan för oss alla, för hela mänskligheten. Ursprungsspråken är jordens språk, fyllda med komplex geografisk, ekologisk och klimatmässig information som har sitt ursprung i lokal kunskap, men som har universell betydelse. Det faktum att exempelvis inuiterna i Kanada inte bara har ett ord för snö, utan kan namnge många olika typer, visar hur nära sin omgivning de lever, och därmed kan upptäcka potentiella förändringar som sker i den – en kunskap som troligtvis många urbaniserade människor förlorat.

Men språk är också rika på andliga och sociala insikter, idéer om vad det är att vara människa, att leva, älska och dö. Precis som naturliga botemedel för människans sjukdomar finns bland regnskogens växter och väntar på att bli upptäckta, existerar redan många tankar, idéer och lösningar på hur människor kan leva och samspela med varandra och med naturen, i ursprungsbefolkningars språk. Språk är mycket mer än bara ord: de innehåller allt vi har kunskap om och vilka individer vi identifierar oss som. Förlusten av ett språk är omätbar. För att citera Daniel Everett, lingvist, författare och dekanus vid konst- och vetenskapsfakulteten på Bentleyuniversitetet: ”När vi förlorar ursprungsfolkens kunskap går en del av vår ’styrka’ som homo sapiens förlorad. Det är en ovärderlig förlust av hela spektrat av mänskliga erfarenheter och uttryck för humor, kunskap, kärlek. Uråldriga traditioner, en hel värld av lösningar till själva livet förloras för alltid. Du kan inte Googla det och få det tillbaka.”

”De säger att vårt språk är enkelt, att vi bör ge upp det här enkla språket och tala det språk ni talar”, skrev inuiten Simon Anaviapik. ”Men mitt språk, och ditt, handlar om vilka vi är och vilka vi har varit. Det är här vi finner våra berättelser, våra liv, våra förfäder; och det borde vara här vi också finner vår framtid.”

Jo Eede

*Översättning: Solveig Hauser
Publicerad genom välvilligt
tillmötesgående från Survival
International.
www.survivalinternational.org*

Ururú (tvåa från vänster, nu avliden) och de ännu år 2008 fem andra överlevande akuntsu. Foto: Fiona Watson. Survival International.